

OPPONENSI VÉLEMÉNY

Falvay Dávid: *Meditare sulla vita di Cristo nell'Italia basso-medievale*

c. akadémiai doktori értekezéséről

Falvay Dávid *Meditare sulla vita di Cristo nell'Italia basso-medievale* címen nyújtott be akadémiai doktori értekezést. Véleményemet az MTA Doktori Tanácsa által kijelölt hivatalos bírálóként fogalmazom meg és jelzem mindjárt, hogy a disszertáció messzemenőig megfelel az MTA Doktori Tanácsa által meghatározott formai és tartalmi követelményeknek. Feladatom mindazonáltal, hogy a tartalomra és az elemzésre vonatkozó véleményemet és kérdéseimet összefoglaljam, s ezt a disszertáció felépítésének logikáját követve fogalmazom meg tételesen.

A komplex filológiai, irodalomtörténeti és vallástörténeti kutatási módszerek szerencsés ötvöztetésével született meg Falvay Dávid akadémiai doktori értekezése, amely a szöveg és a kép interakcióját elemző művészettörténeti szempontokkal is kiegészül a szöveg-hagyomány értelmezése érdekében. Tette mindezt az értekezés 1. mellékletében (Allegato 1) hozott 77 olasz nyelvű kézirat elemzésének birtokában, amelyek közül jó néhányról eddig csak említést tett a szakirodalom vagy éppen a jelölt azonosított be és analizált. A dolgozat logikus szerkezete és így az egymásból következő tartalmi-analitikus építkezés – a szövegvariánsok feltérképezése, a kronológiai behatárolás és a szerzőség kérdése – következetesen és a nélkülözhetetlen filológiai igénytel és igényességgel követi az MVC hagyományát a dolgozatban. Mivel az MVC verzióival, szerzőségével, nyelvezetével és mikrofilológiai vizsgálódásokkal kapcsolatos kérdések tekintélyes része szükségszerűen nemzetközi kutatásoknak is tárgya és nemzetközi kollaboráció eredménye (lásd pl. a 2021-ben megjelent *The Meditationes Vitae Christi in the Vernacular According to the MS Pris, BnF, en. 115*, eds. Diego Dotto, Dávid Falvay, Antonio Montefusco), a disszertációnak mindvégig jelzi, mely eredmények számítanak saját kutatási produktumnak és melyeket elfogadva vagy éppen vitatva építi be saját gondolatmenetébe.

A pszeudo-bonaventurái szöveg népszerűségének nyilvánvaló bizonyítéka a disszertációban is nyomon követhető különféle nyelvű feldolgozás, átírat és a (korabeli értelemben vett) fordítás, a *volgarizzamento*. Ezeknek az irodalmi szempontból is érdekes

változatoknak az elemzése képezi a jelölt dolgozatának első nagy tematikus részét (2.1-2.9). A késő középkori irodalmi kánon elemzése során is fontos a nyelviség kérdése, hiszen az eredendően latin, avagy népnyelvi megfogalmazás (vagy éppen a népnyelvre történő *volgarizzamentók*) eleve jelzik a célközönség, azaz a felhasználók körét. A jelölt tehát kiindulópontként az olasz nyelvű szövegvariánsok és a latin szöveg kapcsolatát tárgyalja (*Le versioni del testo italiano e il loro rapporto con il testo latino*), ami az idők és a kutatói szempontok változásai során több besorolást eredményezett (*Testo maggiore*, *Testo minore*, ill. a csak olaszul olvasható *Testo breve*). Ezek komplex vizsgálata a szöveg háromféle, egyes esetekben fejezetekre bontott, narrációs egységét veszi alapul, amelyek kapcsán a dolgozat ezen első (valójában a bevezetést is fejezetként számolva, a második) fejezete a kutatás filológiai problémáival szembesít. Az *z* verzióit érintő szerkezeti kérdések komplexitása folytán mindazonáltal a jelölt további alkategóriákat is felállított, amikor olyan verziókat tanulmányozott, amelyeket a korábbi kutatások nem vettek kellőképpen figyelembe. Ezek beazonosítása, filológiai és nyelvi elemzése a dolgozat kétségtelenül nagy eredménye, hiszen ezeknek a változatoknak az azonosítása új nyelvi és főleg kulturális környezet behatárolását is jelentheti a kutatók számára. Számomra különösen érdekes lenne ezekből az adott kor kulturális közegére vonatkozó következtéseket is kiolvasni, jóllehet a filológiai megközelítés miatt nem ez a disszertáció fő célkitűzése.

A *Testo maggiore*, *Testo minore*, és a *Testo breve* elemzése során az MVC e verzióiban lévő különféle epizódok ismertetésének szentelt a jelölt két alfejezetet (2.6 és 2.7), összevetve ezeket a korábban is kutatás tárgyát képező főbb változatokkal narratív, nyelvi és természetesen evangéliumi összevetésekkel. Számomra, tekintettel a régi olasz irodalom és a kezdetek költészete iránti érdeklődésemre, fontos filológiai intermezzo a 2.6 alfejezetben olvasható Iacopone da Todit is felidéző inkunábulum (Venezia, de Zanichis, 1500) elemzése, amelyből megtudjuk, hogy a ferences költő egyik leghíresebb költeménye, a *Donna del Paradiso*, nemcsak utalás formájában van jelen az átdolgozásban, hanem eredeti költői formájában idézi a szöveg. Ismételten elfogadva, hogy a disszertáció célkitűzése nem az MVC és közvetlen (irodalmi) citációinak kérdése, a ferences hitvallású Iacopone ebben betöltött szerepéről egy rövid *digressiót* szívesen vettem volna, ami az adott verzió retorikai-stiláris kérdéséhez is illeszkedett volna. (Ezt a hiányérzetemet némileg enyhítette az utolsó fejezetben a szerzősége vonatkozó reflexió, amelyben Iacopone is a kutatás része.) Különösen, hogy nemrég jelent meg bővített,

átdolgozott kiadásban F. Suitner könyve (*Iacopone da Todi. Poesia, mistica, rivolta nell'Italia del medioevo*, Le Lettere, 2023), ami jelzi, milyen fontos helyet foglalt el a költő a korabeli hitéletben, és a költő életének eseményei hogyan kapcsolódtak a bűnbánó mozgalmakhoz, a minoriták rendjén belül zajló vitákhoz. Ha *meditációkról* van szó, nyilvánvaló a személyes reflexiónak tulajdonított szerep, olyan képzettársítások iránti igény, amelynek lényege volt valószínűleg minden egyes MVC variáns narratív felépítése. Jelzem, a disszerens utal is röviden az egyes változatok által felkínált szabad interpretációs bázisra (vö. p. 90.), ami az elemzés hangsúlyos eleme kell, hogy legyen. Ugyanakkor érdemes lett volna még inkább kiemelni éppen ezen idézetek kapcsán az MVC változatok és átiratok szerepét és létjogosultságát a korabeli hitéletben és környezetben. Kérdés, hogy a szövegvariánsok közötti eltérések ilyen jellegű összevetésre mennyire alkalmasak?

Szintén irodalmi szempontból is értékelhető változatokat elemez a jelölt, amikor az MVC által inspirált két toszkán (sienai) eposzt állítja a középpontba: egy 1365 körül, Niccolò di Mino Cicerchia neve alatt ránkmaradt, *La Passione di N.S. Gesù Cristo* című eposzt, és Felice da Massa *La fanciulezza di Gesù* című művét szintén a 14. század második feléből. A *La Passione di N.S. Gesù Cristo* a 14. században elterjedt 'cantare' műfajához tartozik, amely eleve performatív jellegű, vagyis nemcsak meditációra szánták, hanem vallási és világi közösségek nyilvános előadására is. A szintén Cicerchiának tulajdonított *Resurrezione* című *cantare* is egyfajta vallási propagandaműnek tekinthető, és általában a domonkosok tevékenységéhez köthető. Kérdésem a jelölthöz, hogy a *Resurrezione* tekinthető-e szintén az MVC egyik feldolgozásának vagy abból vett inspirációnak? (Egyébiránt mindkét mű kritikai kiadását lásd: *Cantari religiosi senesi del Trecento* c. kötetben – 1965). Továbbá a disszertáció eme fejezetének továbbgondolására (és távolról sem ennek hiányát felröva) érdekes lenne az átiratok elemzése abból a szempontból, hogy milyen tartalmi módosulásokkal járhatott a ferences szövegnek a domonkos lelkiesség igényeihez való igazítása az alapvető ferences szegénység hangsúlyozása mellett. Egyébként pontosan ezekben az években, az említett Niccolò Cicerchia és Felice da Massa mellett Sienai Szt. Katalin legfőbb követői közé tartozott Neri de' Pagliaresi is, aki szintén vallási témákat ültetett át, vélhetően az MVC-t felhasználva *cantare* formába. Milyen jelentőségük van e változatoknak a hitélet szempontjából, és általában mennyire hangsúlyos a *Meditationes Vitae Christi* történetét tekintve az irodalomban való megjelenést?

A jelölt által bemutatott következő, az MVC szicíliai változatának/átírásának/fordításának/volgarizzamentójának szentelt elemzés példaszerűen foglalja össze, már a változat műfaji behatárolásától kezdve, a szöveg formai, tartalmi és nyelvi ismérveit a *Testo maggiore*hoz viszonyítva, szem előtt tartva a különböző kutatói álláspontokat. Hasonlóan meggyőző az a nemcsak filológiai elemzés, amely az ún. *Versione Angelica* kérdéskörét érinti: nyelvi, dialektális érvelések mellett ebben az esetben sikerült a vallási közösségnek a beazonosítása is, és ezzel a klarisszák rendkívüli irodalmi tevékenysége is nyomon követhető az MVC fényében. Ehhez kapcsolódóan további kéziratok is elemzés tárgyát képezik, különösen a 16. század elején írt, Jézus és Szűz Mária életéről szóló *Libro di vita* címen ismert szöveg, amelynek egyik kéziratát a jelölt azonosította be a St. Bonaventure University Holy Name Collection-jében. A dolgozatban közölt filológiai vizsgálat és az összevetett szövegrészek idézete meggyőzően igazolja a jelöltnek a fejezetet záró megállapítását, a (koncepciójukban akár) eltérő kutatások szem előtt tartásával és filológiailag pontosított vitatásával. A könnyebb átláthatóság kedvéért és az eredmények összefoglalásaként ábrán is vizualizálja eredményeit (p. 105).

A dolgozat harmadik fejezete az MVC datálási problémáival foglalkozik, a *terminus ante quem*, és a *terminus post quem* egyértelmű behatárolásával, kitekintve és nyilvánvaló összefüggésben a megelőző fejezetben tárgyalt és az ezt követő fejezetben olvasható, a szerzősége vonatkozó kérdésekkel. Ugyan alapvetően a datálási problémák pro és contra vélemények útvesztőjében kellett a jelöltnek tájékozódnia és saját véleményét alátámasztania, az időrendiséghez kapcsolódóan olyan fontos megállapításokat is tesz, amelyek a kódexek tartalmának elemzéséből következtek. Nem elhanyagolható például az a tendencia a 15. század második felétől, miszerint a ferences jelleg csökkenésével a női szempontok határozottabbá válnak. Részletesen és meggyőzően támasztja alá érveléseit a jelölt magyarországi Szt. Erzsébettel (avagy más Erzsébettel) kapcsolatos különböző nézetek elemzésekor is a *Rivelazioni della Vergine* (RV) eredete kapcsán, és jut arra a következtetésre, hogy a RV önmagában nem segít a datálási kérdés megoldásában. A további terminus-meghatározások más szöveghagyományok figyelembevételével (*Legenda Aurea*, *Legenda minor*) határozzák meg a *terminus ante quem* lehetőségét. Hasonlóan alapos filológiai vizsgálódással, a kutatók adatai mellett vagy ellen való érveléssel állapítja meg a jelölt – a különböző latin és

népnyelvi verziók fegyelembevételével – az MVC kéziratok hagyományának datálási kérdését a *terminus post quem* esetében is.

A datálási kérdések számomra különösen érdekes fejezete a képzőművészeti alkotásokkal való egybevetés, jóllehet e kérdésről, a szöveg és a képiség közötti interakcióról – a datálás problematikájától eltekintve – minden bizonnyal egy újabb disszertációt lehetne írni. A pádovai Cappella degli Scrovegniben látható Giotto freskók, de a jelölt véleménye szerint különösen a nápolyi Santa Maria Donnaregina templomban lévő és Pietro Cavallini műhelyének tulajdonítható freskók ábrázolásai (a dolgozathoz csatolt képi mellékletben is láthatóan) vethetők össze az MVC néhány narrációs elemével. A jelölt, hivatkozva arra, hogy nem művészettörténészként, hanem filológusként közelít a kérdéshez, éppen a szövegre koncentrálnak állapítja meg, hogy a Santa Maria Donnaregina kórusának freskói számára valóban az MVC szövege szolgált a Passió ábrázolásának forrásául, ami egy újabb *terminus ante quem* lehetőségét hordozza.

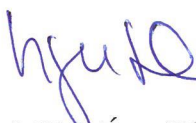
A disszertáció utolsó tematikus egysége az MVC szerzőségének nem kevésbé komplex kérdését tárgyalja azokkal a mikrofilológiai eszközökkel, amelyek az eddigi kutatások kritikai összegzésén alapulnak, ám minden esetben önálló véleménynek is hangot adva. Mindezt a jelölt az MVC szöveghagyományából vett idézetekkel támasztja alá, elemelve a szerzőség szempontjából megnevezettekre vonatkozó valamennyi rendelkezésre álló adatot, valamint egyéb spirituális művek tartalmát, stílusát. A plauzibilis szerző (Giacomo da San Gimignano) kilétének igazolására a jelölt egy 14. századi, a kutatásokban eddig figyelembe nem vett firenzei kódexben olvasható hivatkozást használt fel.

A 4 melléklet, amelyet a jelölt a dolgozatához csatolt, nemcsak bibliográfiai szempontból figyelemreméltó, hanem (mint pl. a collatiókat tartalmazó mellékletek) az elemzés alapját képező filológiai munkát igazolják, további kutatásokat is elősegítve. Ide értendőek – a filológiai és történeti munka mellett – azok az irodalmi és művelődéstörténeti mozzanatok, amelyek a dolgozat olvasóit is továbbgondolásra invitálhatják. A tekintélyes mennyiségű forrásanyag kezelése mintaszerű és logikus következtésekhez vezet.

A doktori értekezés tartalmi erényeiből ugyan nem vesz el, de apróbb elírásoktól és több szerkesztési tévesztéstől nem mentes a szöveg. Például egy akadémiai doktori értekezésben javítandó az elhalálozás dátuma előtti + jel (helyette a † használata javallt). Eltekintve azonban egy könnyen kijavítható karaktertől és a szerkesztési problémáktól

(általában az esztétikai látvány, a sortávolságok nem következetes váltakozása, az idézetek betűmérete), a dolgozat megfogalmazása, nyelvezete korrekt és igényes. Az idegennyelv választása is indokolt volt, s nemcsak a dolgozat tematikája miatt, hanem a nemzetközi szakirodalom feldolgozása és a nemzetközi kutatói reflexiókba történő visszacsatolás okán is. A fentiekben részletezett véleményem alapján javaslom az értekezés nyilvános vitára bocsátását és sikeres védés esetén a jelölt számára az MTA doktora cím odaítélését.

Szeged, 2024. 05. 21.

Prof. Vigh Éva, DSc
professor emerita

SZTE, BTK, Olasz Tanszék

